

УМЕНИЯ ЗА СВОБОДА
ПРОЕКТ № 2015-1-IT02-KA204-015070

INTELLECTUAL OUTPUT 1

**Обща европейска рамка на уменията,
развити чрез изкуство и театър за
осъдени лица**

**Съкратен заключителен доклад –
обобщение на работата на партньорите
по IO1**

Изготвен от
Alina Doroch, MA, SSW CB – POLAND
Превод и адаптация: Емилия Крушков, МА, ПСП, Пловдив 2017

SKILLS FOR FREEDOM PROJECT REFERENCE 2015-1-IT02-KA204-015070

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	3
Част I Методи на изследване, използвани в проекта Умения за свобода.....	4
Част II Доклади от партньорите по проекта.....	5
A.1. Изследване върху съществуващите модели.....	6
A.1.1. Изследване на сходни проекти и опита на европейските държави-партньори, с референции към такива модели в други европейски, не-европейски и Северно Американски практики.....	7
A.1.2 Изследване върху системите за валидизиране и сертификация на целевите умения. Анализ на адаптивността на тези системи, приложени спрямо лишените от свобода.....	8
A.1.3 Изследване върху системите за реинтеграция на затворници и приложността на такива модели.....	9
Част III A2 Теренно наблюдение върху различния контекст на партньорите. Анкети от партньорите.....	11
A.2.1 Проучване и събиране на данни от местно избрани участници. Въпросници за осъдените лица и за оперативните служители.....	11
Част IV Резултати от проучването – подробно обобщение.....	13
Part V A3 Работна рамка от умения – определение и анализ.....	14
A3.1 Анализ на предварително събраните данни	14
A3.2 Анализ на меките и специфични умения в работата, свързани с театър	14
A3.2.1 Сравнение между меките умения в различни професии.....	14
A3.2.2 Формално срещу неформално образование.....	15
Заклучение	15

ОБОБЩЕНИЕ НА ДОКЛАДА

Въведение

Този документ е изготвен във връзка с Глобалния доклад, разработен по проекта "УМЕНИЯ ЗА СВОБОДА" - ИНТЕЛЕКТУАЛЕН ИЗХОД 1. Целият проект е реализиран в рамките на Общата европейска рамка за компетентности, придобити чрез изкуство и театър от затворници. Настоящият заключителен доклад беше разработен, за да анализира предоставената от партньорите информация и да предложи някои основни изводи относно проекта.

Целта на проекта бе да се събере информация относно уменията на лицата, изтърпяващи присъда лишаване от свобода, представящи страните, участващи в проекта. Уменията, които представляваха особен интерес за партньорите, касаят широкото изкуство. Освен това, изследователите се съсредоточиха върху формалните и неформални форми на образование, които са на разположение на затворниците в институциите за лишаване от свобода, както и на юридическите лица, отговорни за тяхното функциониране.

Лицата, съставили този документ, представят партньори от следните страни: Италия, Турция, Кипър, Германия, България, Полша, Белгия и Испания, като всеки от тях допринесе значително за окончателната версия на Глобалния доклад.

Глобалният доклад съдържа пет части и всяка от тях е надлежно разработена от съответните страни, участващи в Проекта.

Част I, която се фокусира върху методите на изследване, използвани в доклада, беше подготвена от полския партньор. Част II бе предоставена от всеки партньор и съдържа информация за съществуващите модели, работещи в техните страни, както и тези в други страни, които служеха за сравнителни примери. Част III, която обобщава докладите, предоставени от партньорите, беше разработена от полския партньор. Част IV се занимава с наблюдението на терен, направено от всяка страна партньор, а част V – представлява подробно резюме на предоставените резултати, подготвено от полския партньор. Последният раздел, част VI, изготвен също от полски партньор, съдържа анализ и определение на Рамката от умения, както и окончателното заключение на доклада.

Глобалният доклад е наличен на английски език, което прави представеното съдържание ясно и лесно достъпно за всеки, който се интересува от проучения проблем. И все пак, поради факта, че пълната му версия е в значително разширен обем, това може да разубеди някои читатели да прегледат обстойно документа. Съкратеният доклад предлага кратък обзор, но в същото време е и квинтесенцията на предмета, обект на изследвания в този проект. Въпреки това, за тези, които искат да имат достъп до пълната версия на Глобалния доклад, той може да бъде намерен на

http://www.cb.szczecin.pl/wp-content/uploads/2016/07/SKILLS-FOR-FREEDOM-GLOBAL-REPORT-FOR-THE-IO_1_FINAL-VERSION_11.09.2016.pdf.

Настоящият съкратен доклад ще бъде преведен на официалните езици на всички партньори, което е от значение, тъй като може да послужи за насока за местните и национални институции, отговорни за предоставянето на обучителни и образователни програми в наказателните заведения, с някои от своите препоръки и да даде възможност на затворниците да научат необходимите меки и специфични умения, които да облекчат завръщането им в обществото.

Част I Методи на изследване, използвани в проекта Умения за свобода

Въведението представи въпросът, който беше основен предмет на проекта, а именно начините и възможностите за изследване на уменията, особено тези, свързани с широк спектър от изкуства, които затворниците от страните партньори вече притежават. В същото време отразява различни видове мерки, които дават възможност на осъдените да придобият нови такива. Новите умения разшириха значително обхвата на тези, които стриктно се отнасят до формалното образование, което даде на затворниците нови перспективи и шансове за по-добро бъдеще.

Важното в този раздел е фактът, че той подчерта необходимостта от оценяването и признаването на вече притежаваните от осъдените лица умения, независимо от тяхното естество, преди да се приложи някаква форма на преподаване. Също толкова важно е да бъде взето под внимание тяхното интелектуално ниво, интереси и когнитивните им потребности. Този подход е добре обоснован, тъй като има много фактори, които оказват влияние върху вероятността осъдените лица да получат подходящите умения и знания, които от своя страна ще позлияят върху бъдещите им перспективи на свобода.

Факторите, които са от съществено значение за въздействието върху живота на бившите затворници включват предишния им опит с обучение и тяхното образование. Уменията и знанията, които те притежават по време на срока на лишаване от свобода, трябва да бъдат взети под внимание при планирането на курса и обхвата на изследването. Освен тези аспекти, информацията за предишните отношения с кръгове, които обикновено се считат за патологични, включващи криминално проявени (осъдени), зависими към психоактивни вещества или хора, които имат тенденция да извършват престъпления, трябва да бъде изцяло отразена, тъй като тя ще бъде от съществено значение при провеждане на изследването. Освен това, броят на осъдените, включени в проучването, и вида на наказателната институция, дали е от затворен или отворен тип, трябва също да бъдат внимателно разгледани .

Имайки предвид всички тези аспекти, беше възможно да се вземе решение за типа проучване и да се изберат подходящи методи, техники и изследователски инструменти, които са най-подходящи за изследванията на терен. Избраните мерки за събиране на всички необходими данни бяха следните: проучване с два вида

въпросници - за учителите и операторите в затворите и за самите затворници, както и събиране на информация от вторични източници и статистически методи на обработка.

Въпреки че формата на анкетите, проведени от всички партньори по техните целеви групи, е еднаква, се приема, че резултатите, интерпретацията и заключенията, биха се различавали поради различните условия, при които е проведено изследването.

И двата въпросника, предоставени в Глобалния доклад, бяха много подробни и това позволи на изследователите да проведат проучването по такъв начин, че да получат най-точните и надеждни отговори от анкетираните. Това направи доклада много задълбочен и в същото време предоставя една картина за условията и състоянието на затворите в страните партньори, както и на вариантите и възможностите, предлагани на лишените от свобода и на бившите затворници по отношение на образование и придобиване на нови умения, които биха могли да улеснят тяхната рехабилитация и завръщане към нормалния живот.

Част II Доклади от партньорите по проекта

Тази част от доклада се отнася до данните от отчетите, предоставени от всеки партньор по проекта, получени от официалните документи, които предоставиха обширна, изчерпателна и актуализирана картина на положението в пенитенциарната система в страните партньори. Това е много обширна секция, тъй като се отнася не само до материалите, отнасящи се до текущото положение в пенитенциарните институции на страните партньори, но и до данните, свързани с примери от други избрани държави.

Индивидуалните отчети бяха разработени в съответствие със зададена схема, която изглеждаше във формата, представена по-долу:

- **A.1.** Проучване на съществуващите модели
- **A1.1.** Изследване върху сходни проекти и опита на европейските държави-партньори, с референции към такива модели и добри практики на други европейски, не-европейски и Северно Американски практики
- **A.1.2** Изследване върху системите за валидизиране и сертификация на целевите умения. Анализ на адаптивността на тези системи, приложени спрямо условията на лишените от свобода
- **A.1.3** Изследване върху системите за реинтеграция на затворници и приложимостта на такива модели, както и начините за тяхното приложение

A.1. Проучване върху съществуващите модели

Всеки от партньорите предостави информация за вече съществуващите модели на пенитенциарната система, функционираща в тяхната страна по отношение на: вида на тези институции, броя на извършителите, изтърпяващи наказанието лишаване от свобода, прилаганите корекционни мерки спрямо тях, възможността за получаване на образование на различни нива, формите за валидизиране и сертифициране.

Тъй като подробните отчети бяха включени в Глобалния доклад, кратък обзор за предоставените данни е следният:

- **Италия** - като резултат от предоставените данни, затворниците като цяло оценяват целевите срещи и обучения, провеждани в затворите, които може да са под формата на формално или неформално обучение, като ценни и даващи им възможност за самостоятелно развитие;
- **България** - изследователите отбелязаха, че в зависимост от присъдата на нарушителя, се съставя индивидуален план за социални и възпитателни дейности, който е съобразен с потребностите на лишените от свобода и е ежегодно ревизиран. Целта на тези дейности е рехабилитацията, както и придобиването на умения и знания, които биха помогнали на лишените от свобода да водят законносъобразен живот след завръщането им в обществото.
- **Турция** - въпреки законовите разпоредби, предназначени да отговорят на основните образователни изисквания на осъдените и бившите затворници, ниското участие в обучителните дейности прави проектите по-малко ефективни от очакваното;
- **Белгия и Естония** - двете страни бяха представени заедно с референция към броя на затворниците, участвали в курсове за формално и неформално образование, завършили преди 1 октомври 2013 г. Освен това бяха разгледани следните въпроси: правният статут на сертифициране в двете страни; вида на предлаганите програми; на пенитенциарните инструменти за мотивиране на затворниците към образование и/или обучение; отношенията на затвора с външните образователни центрове; възможните отрицателни ефекти от обучението върху функционирането на персонала на затворите; формите за набиране на учители и техният брой в формалното и неформалното обучение; формите на педагогическо наставничество; обучението за новите учители и лицата, които вече работят в затвора, както и институцията, отговорна за това обучение.
- **Полша** - Целта на образователни курсове, провеждани в местата за изтърпяване на наказанието лишаване от свобода и извън тях е да подплъти рехабилитацията и интеграцията на затворниците в общността. Има три типа затвори (затворени, полуоткрити и отворени), а ученето може да бъде осъществено в клоновете на: начално училище, средна гимназия, професионални училища, гимназии или курсове за професионална квалификация. Освен редовното образование затворниците имат достъп до културно-образователни форми (живопис, графика,

театър). Освен това, въпреки че нямат задължение да работят, според полската правна система за затворите, затворниците могат да намерят работа както в затвора, така и извън него. Най-важно за затворниците, които завършват образованието си в такива места е, че предоставената сертификация не показва къде е завършено образованието.

- **Германия** - Целта на пенитенциарната система е да върне нарушителя обратно в обществото. В някои от затворите, професионалното образование е придружено от трудова дейност (учиш и практикуваш), в други - професионалното обучение е част от образователната система в затворите. По този начин участниците в курса свързват теорията, научена в класната стая, с практиката в работилниците. Те могат да се присъединят и към художествени занимания, провеждани както от професионалисти, така и от артисти без опит. Тези класове се ценят и заради тяхната терапевтична стойност.
- **Кипър** - Централният затвор в Никозия предлага образователни програми на затворниците (формални и неформални), както и различни спортове и семинари по различни изкуства. Осъдените лица могат също да се подготвят за изпити и да получат сертификата за своите усилия. Придобитите компетенции ще им помогнат да се интегрират отново в обществото.

A1.1. Изследване върху сходни проекти и практики на европейските държави-партньори, с референции към такива модели и опита на други европейски, не-европейски и Северно Американски страни

Допълнителната информация за съществуващите модели, наблюдавани в пенитенциарната система, включва следните страни:

- Съединените американски щати
- Канада
- Белгия, Испания и Турция
- Монголия
- Германия и Литва
- Румъния

Въпреки факта, че реализирането на образователни програми в споменатите страни се различава съществено поради различните условия и възможности, крайната цел е да се предостави достъп на осъдените лица, за да могат те да се възползват от услугите, предоставени от наказателните институции, и да се запишат във формални или не-формални форми на образование, а след завършването му успешно да се реинтегрират в обществото.

A.1.2 Изследване върху системите за валидизиране и сертификация на целевите умения. Анализ на адаптивността на тези системи, приложени спрямо условията на лишените от свобода

Италия - Процесът на сертифициране на компетенциите, придобити в неформален контекст, се състои от три фази: идентификация, валидизиране чрез оценка от втора страна и сертификация (оценка от III страна). Сертификацията, придобита в неформален контекст е въведен наскоро в Италия и все още е в процес на изграждане. След приключването на този процес, когато регионалните системи заработят редовно, затворникът ще може да получи сертификацията от упълномощените органи и съответната квалификация към него. Осигурен е и формален образователен път, но той е рядко свързан с артистични дейности.

България – Затворниците имат възможността да получат образование (начално, средно и висше) и квалификация – мотивацията е ключова черта. Те могат да участват в творчески и културни дейности. Тези, които вече притежават професионална квалификация може да продължат да изучават други умения и да се възползват от възможността за ре-обучение.

Турция - Както може да се заключи от доклада, затворниците могат да вземат курсове по професионално обучение за възрастни, като например компютри, чужди езици, готварство, гледане на деца, фотография, курсове по изкуства (танци, изучаване на инструменти, театър или керамика), основни образователни курсове или дистанционни обучения. Предоставеното удостоверяване няма разлика между предлаганата за осъдените и не-осъдени и получените умения се признават на пазара на труда както в Турция, така и в други държави, в които се използва Europass. И все пак, поради факта, че Турция не е член на ЕС, затворниците не могат да работят в тези страни

Белгия - Според изследователите най-голямото предизвикателство за центровете за обучение на възрастни, участващи в корекционни програми, са ниските нива на завършване, произтичащи от трансферите на осъдени лица между затвори или трудови задачи, които ги принуждават или им разрешават да се оттеглят от програмата. Курсовете и програмите обаче завършват със специфични сертификати или степени. Тези сертификати и степени, както и академичните справки, са идентични с тези, предлагани извън затвора и признати от правителството.

Полша - Затворниците имат достъп до множество видове курсове за обучение или уроци, насочени към повишаване на квалификацията. Образователната оферта обаче е по-малко оптимистична. Професионалните семинари и занаятите са много популярни сред осъдените, макар че не всички от тях участват редовно в класовете. Драмата е най-популярна. Валидността на получения сертификат е същата като тази, получена извън затвора, тя е общоприета. Въпреки това, поради криминалното си досие, задържаните имат проблеми при намирането на работа.

Монголия - Според доклада, затворниците получават образование на всички нива. Уменията, придобити чрез артистичните дейности, особено рисуването, са от основно значение за техния рехабилитационен процес.

Кипър - Затворниците имат достъп до техническо училище (без начално училище и гимназия), могат да се обучават дистанционно, за да получат бакалавърска степен или друга еквивалентна диплома.

Гърция - На затворниците се предлагат всякакви образователни възможности. Те могат да се запишат на the Second Chance Schools в окръга, ако няма такова училище в затвора. Центровете за учене през целия живот (L.L.C.) предлагат основно образование на всички затворници.

А.1.3 Изследване върху системите за реинтеграция на затворници и приложимостта на такива модели, както и начините за тяхното приложение

Тази част от доклада разглежда начините, по които пенитенциарните системи в страните партньори прилагат на практика идеята за интеграция на затворниците чрез различни образователни курсове и други свързани с изкуството дейности.

Италия - Затворниците могат да се възползват от курсове за начално и основно образование, курсове за професионално обучение, университетски курсове, езикови курсове и спортни дейности. Нещо повече, ателиетата, където затворниците могат да развият творческите си умения, включително различни форми на писане или актьорско майсторство, са се превърнали в много полезен инструмент за социална реинтеграция в затворническата общност.

България - Тъй като основната цел в работата на затворническите служители в България е превенцията и ресоциализацията, на лишените от свобода, то в наказателните институции се предлагат широк спектър от образователни, професионални програми за обучение и творчески курсове. Изследователите стигат до извода, че затворниците се възползват от такива дейности, тъй като придобиват уменията, които ще им помогнат в последващия живот на свобода. Това, което трудно може да бъде оценено, обаче, е степента на реинтеграция, тъй като тя не се измерва. Стойността на тези курсове се признава, но поради липсата на финансиране в българската пенитенциарна система сумите, изразходвани за тях, не са адекватни.

Турция - Професионални и технически курсове се организират с цел развитие на осъдения, нуждите на пазара и осигуряване на заетост. Образователните и обучителните дейности в затворите са разделени на три направления: курсове за ограмотяване, формално образование (open education secondary school, open education high school and open education university with distant training) и висше образование. Сертификатите се предоставят при завършване на курсовете. Според доклада

образованието в затворите води до значително намаляване на рецидива и увеличаване на перспективите за заетост.

Белгия, Испания и Турция - След сравнението на пенитенциарните системи на тези страни, може да се направят следните изводи. Обучението в затворите генерира положителни ефекти, произтичащи от факта, че разширява възможностите за обучение, като предлага повече възможности на затворниците; то предизвиква традиционните образователни системи, като въвежда по-иновативни програми и методи и не на последно място, то помага подготовката на осъдените лица за живот след затвора. Изследователите обаче отбелязват и негативните аспекти като например проблемите, свързани с неофициалните, нерегламентирани доставчици на обучение за възрастни (често франчайз институции и клонове в бранша), които са извън официалните национални режими за осигуряване на качеството и не подлежат на вътрешен или външен одит и мониторинг. Също така се явяват и проблеми със защита на личните данни на затворниците. Те заключават, че поради различния характер на пенитенциарните системи в определени страни, формата на курсовете е гъвкава и адаптирана към нуждите на всяка нация.

Полша - Образованието и други форми на обща дейност се извършват от затворническата служба и други организации, които си сътрудничат при реинтеграцията и рехабилитацията на осъдените. Образованието се провежда на всички нива, тоест в начално, средно гимназиално, средно образование, допълнително техническо и след средно образование. Нещо повече, затворниците могат да се възползват от възможността да учат извън затворите. Този подход за улесняване на процеса на рехабилитация и увеличаване на шансовете им за заетост допълнително се засилва от участието на затворниците в доброволчески или творчески дейности. Въпреки че мащабът на такива проекти не е значителен, все пак броят им се е увеличил през последните години. Трябва да се подчертае фактът, че както активното участие в дейностите, така и пасивното, като публика, играе важна роля при оформянето на просоциалните нагласи в поведението на затворниците.

Германия и Литва - Както се видно от доклада относно ситуацията в германските затвори, ползите от работата в образователната и творческа сфери са оценени както от затворниците, така и от педагозите / артистите. Участието в дейностите позволява на лишените от свобода да придобият необходимите умения в живота, но има и значителен терапевтичен ефект. Все пак има някои критични коментари, идващи от хората, работещи с лишените от свобода. В Германия бе посочено, че поради липсата на достатъчен капацитет на персонала за осъществяване на творчески/артистични проекти, те не са често срещано събитие в затворите. Същата точка бе повдигната и по отношение на Литва.

Кипър - Затворници имат достъп до образователни дейности, изпълнявани от учители, назначени от Министерството на образованието и понякога от частни или държавни университети или неправителствени организации. Тяхното образование, което се

осъществява чрез формални и неформални методи, се извършва на територията на затвора. По време на такива уроци, които включват и области, свързани с изкуство (театър, музика, изкуство и занаяти, танци и др.), участниците се научават на уменията, необходими за справяне с други хора, не само в затвора, но най-вече когато се върнат към нормалния живот. Трудно е да се измери степента на реинтеграция, тъй като няма пробационни служби и няма подкрепа за освободения затворник.

Гърция - На лишените от свобода се предлагат различни възможности, особено за развиване на полезни умения, необходими в бъдещия им живот след затвора. Нещо повече, някои от тях имат възможност да учат извън затвора, което дава допълнително предимство при изучаването на социално желани умения.

Част III A2 Теренно наблюдение върху различния контекст на партньорите. Анкети от партньорите

A.2.1 Проучване и събиране на данни от местно избрани участници. Въпросници за осъдените лица и за оперативните служители

Италия - Изследването бе проведено сред 36 затворници. Значителен брой респонденти са имали възможност да започнат обучение в затвора (63,89%), да научат нова работа (47,22%) и да придобият нови умения (55,56%). Както разкри анкетата, участието в курсовете позволява на лишените от свобода да придобият желаните умения като поведение в екипна работа, сътрудничество (52,78%) и по-добро изразяване на чувства и настроение (27,78%). Нещо повече, голям брой (80,56%) изрази желание да научат нови умения (умения за работа, занаяти, свързани с изкуство, творчески умения) и да участват в проекти за развитие на умения (86,11%).

Въпросникът на **операторите** показва, че задържаните лица имат способностите да се заемат с образование (93,94%), да научават нови професии/занаяти (78,79%), да придобиват нови умения (81,82%), да са активни в областта на изкуството (84,85%). Въпреки това много от тях са скептични по отношение на шансовете им за намиране на работа след затвор с придобитите умения (63,64%) и само една малка група бе положителна (27,27%). Според операторите дейностите като театрални представления (87,88%), лекции (87,88%), рисуване/живопис, боядисване (78,79%) са най-популярни сред затворниците.

Германия - Изследването включва 30 затворници от 5 затвора от различен тип (отворен и затворен) в различни възрастови групи. Респондентите като цяло са положителни относно предоставените им възможности за започване на образование (80%), изучаване на нова работа (80%), придобиване на нови умения (83%), положително влияние на новите умения върху затворническия живот (73,3%). Значителен брой (70%) от респондентите изрази желание да научат нови умения и да участват в проекти за развитие на умения (90%).

Въпросникът на операторите генерира подобни резултати по въпросите за започване на обучение/образование (86,6%), изучаване на нова работа (56,7%), придобиване на нови артистични умения (80%), положително усещане за намиране на работа след затвора (93) , 4%) и желаещи да участват в проекти за развитие на умения (90%), но 60% се затрудняват да определят дали социалните умения и новите умения, придобити чрез артистични дейности, ще им бъдат много полезни извън затвора.

България - Проучването бе доброволно и е проведено сред 59 затворници (44 мъже) в затвор от затворен тип. Направените констатации от анкетирания се различават значително от тези, получени от въпросника на операторите. Наблюденията, направени от операторите, работещи с лишени от свобода (35) във връзка с възможностите на задържаните да започнат образование, да научат нова работа, да придобият нови умения в артистична/творческа област, са много по-високи от тези изразени от затворниците.

Турция - Въпросникът беше изпратен на 30 затворници (3 затвора), повечето от които са мъже (93%). Подобно на резултатите, получени в българските затвори, турските затворници бяха по-критични по отношение на образователните си възможности и полезността на придобитите умения, отколкото може да се види във въпросниците на операторите (30), които оцениха същите възможности много по-високо.

Белгия - Изследването обхвана най-голям брой затворници - 86 от 3 затвора, като всички са мъже. Отговорите, получени от респондентите по отношение на образователните им възможности и придобитите умения, бяха до голяма степен положителни. Също позитивно беше и тяхното мнение за това как новите умения биха могли да подобрят качеството на живота в затвора. Отговорите на операторите (17 специалисти, работещи в затворите) бяха еднакво положителни.

Кипър - 30 затворници, участвали в проучването, оцениха доста високо възможностите си за обучение, както и тези да научат нова работа и да придобият нови умения чрез творчески занимания. Те бяха позитивни относно новите си умения, подобряващи ежедневието им в затвора, а социалните умения като способността за сътрудничество и работа в екип се считат за желателни сред респондентите. Операторите (5) са отговорили много позитивно относно образователните шансове на затворниците. Те изразяват своето несъгласие само в един случай, когато 4 от тях са убедени, че новите умения няма да подобрят ситуацията на затворниците в и извън затвора. Интересен е обаче фактът, че всички интервюирани затворници изразиха желание да участват в проекта за развитие на умения.

Полша - Проучването е проведено в затвор с висока степен на сигурност сред 35 затворници. Отношението на затворниците към образователните възможности беше като цяло положително, но въпросите, свързани с придобиването на нови умения в областта на изкуството и тези умения, които ще им помогнат да работят в екип и да си сътрудничат, дадоха ниски резултати. Също така затворниците не бяха много

оптимисти за тези умения, които могат да подобрят ежедневието им в затвора. Вследствие, само 28,567% са изразили интерес да се включат в проекти за развитие на умения. Констатациите, представени от операторите (28), бяха съвсем различни, тъй като заключиха, че образователните възможности за затворници са много високи. Що се отнася до натрупаните умения, отново те бяха оценени много по-високо сред операторите, отколкото в мнението на затворниците.

Част IV Резултати от проучването – подробно обобщение

Извършените изследвания обхванаха 306 затворници и 178 оператори и доведоха до някои изводи за наличието на определени фактори, които засягат процеса на изучаване на нови умения от затворниците.

- **Лишение от свобода лица по място на задържане** - Италия (36), Германия (30), България (59), Турция (30), Белгия (86), Полша (35), Кипър (30).
- **Пол на изследваните затворници** - жени 32 (10,24%), мъже 273 (89,21%).
- **Възраст на затворниците** - 18-30 години (107/34,24%); 31-50 (151 / 48,32%); 50> (48 / 15,36%).
- **Национален произход на затворниците** - българите са най-многобройни (67)
- **Вид на затвора** – затворен тип (279 затворници / 91,17%); отворен тип - 27 (8,82%)
- **Образование на затворниците** - в Турция и България има най-малък брой затворници, които се обучават/образоват към момента на изследването.
- **Образователни възможности в затворите** - Турция, България и Полша не оценяват образователните си възможности твърде високо, за разлика от другите страни партньори.
- **Семейно положение на затворниците** - семеен (101/32%), сам, разведен, разделен (203 / 64,96%); няма данни (2 / 0,64%).
- **Умения, постигнати чрез артистично обучение** - усвояване на екипна работа, сътрудничество - 117 отговора; укрепване на самоуважението - 70.
- **Съществуващите артистични умения** - 184 анкетирани отговориха положително (да); 111 (не); няма данни за 11 респонденти.
- **Творческите умения на затворниците и тяхното обществено признание** - Кипър (социални умения); Полша (обучение по практически умения); Белгия (музикални умения); Турция (обучение по практически умения); България (всички видове нови умения); Германия (повишаване нивото на съществуващите умения от всякакъв вид); Италия (практически професионални умения и социални умения)

Part V A3 Работна рамка от умения – определение и анализ

A3.1 Анализ на предварително събраните данни

Всички доклади предоставиха информация за образователните програми, реализирани в страните партньори при условията на местата за лишаване от свобода и адаптирани към съществуващата ситуация. Последните включва не само институционализираните обекти (открит, полуоткрит или затворен затвор), но и социалните аспекти, свързани с възрастта на затворниците, тяхното семейно положение, ниво на образование. Констатациите, предоставени от операторите, които познават работата с осъдени лица, съвпадат с отговорите на затворниците. Операторите изтъкнаха значението на изкуството при преподаване на затворниците на умения, които ще направят тяхната рехабилитация по-лесна. Затворниците обаче смятат, че социалните умения са най-желани, като най-често се цитираха уменията за сътрудничество, спазването на социалните правила и способността за контрол на емоциите.

A3.2 Анализ на меките и специфични умения в работата, свързани с театър

Това са уменията, които затворниците посочват като най-желани в бъдещия си живот. Тъй като целият проект се въртеше около уменията, свързани с изкуството, таблицата, показана в доклада, демонстрира различни специфични (професионални) и меки (социални) умения, жизненоважни за работните места и професиите, свързани с театъра. Всяка професия изисква специфични квалификации, придобити чрез всички форми на образование, които също са демонстрирани в таблицата. Въпреки това, когато става дума за меки умения, те се оказват универсални, тъй като всяка работа изисква определени умения, които дават възможност на работника да изпълнява успешно своята работа.

A3.2.1 Сравнение между меките умения в различни професии

Таблицата представя различни професии, но все пак едни и същи умения са необходими за успешното изпълнение на работата. Някои умения фигурират в значителна степен сред необходимите качества за работа (критично мислене - способността за анализ на проблема; междуличностни умения - жизненоважни в комуникацията с бъдещия шеф /клиент; екипно изграждане - работа с хора, споделяне на задължения, вземане на съвместни решения; ефективно управление на времето - абсолютно жизненоважно, когато се сблъскват с времеви натиск; творческо мислене, чувствителност към детайла, отговорност, мотивация и търпение – помагат за постигането на успех; умения за конструктивна критика и накрая познаване на чужди езици (полезно особено когато става дума за чуждестранни клиенти, събиране на информация на съответния език).

A3.2.2 Формално срещу неформално образование

От всички доклади, предоставени от партньорите, може да се направи изводът, че видът на обучението зависи от условията, на които са подложени затворниците. В зависимост от регулацията на местата за лишаване от свобода, техните видове и продължителността на присъдата на осъдените лица, получаването на квалификация и умения може да са понякога по-трудни, особено когато естеството на обучението изисква участие извън затвора. Пенитенциарните институции биха могли да предоставят на затворниците достъп до интернет, което предлага онлайн и дистанционно обучение (уроци, уеб-семинари). Все пак това е тясно свързано с конкретните регламенти - наредби и правилници и не всички наказателни институции, особено стриктно охраняваните, са готови да го направят.

Заклучение

Глобалният доклад бе съставен като съвместно усилие на всички страни, участвали проекта "Умения за свобода". Както беше посочено в началото на това резюме, целта на доклада беше да събере информация за образователните възможности на лицата, които са осъдени на лишаване от свобода, в страните, които се захващаха с този проект. Макар че Докладът представлява само част от работата, извършена в целия проект, подробните и щателно подготвени материали позволиха задълбочен анализ на ситуацията във всяка страна.

Тъй като въпросът за образованието и всичко свързано с него, а именно намирането на работа, не беше единственият и основен елемент на проекта, а също и придобиването на нови умения, свързани с широк спектър от творчески дейности, могат да се формулират някои заключителни бележки. Материалът, събран от изследователите, направи възможно да се заяви, че социалните умения, които толкова често са цитирани от респондентите във въпросника като жизненоважни и необходими в живота, **могат** да бъдат постигнати чрез артистични изпълнения и други свързани с изкуството дейности.

Много от респондентите смятат, че придобитите меки умения са значителни и допринасят за подобряване качеството на живот на затворниците във всички видове професии/работа, а не само тези, свързани с театъра. Оттук се счита, че формалното и неформалното образование има положително въздействие върху интелектуалното и емоционалното развитие на индивида, което от своя страна засяга функционирането на лишените от свобода в затвора и следователно подобрява процеса на рехабилитация и реинтеграция. Образователните възможности, високо оценени от изследователите, съчетани с уменията, които затворниците вече притежават, също се разглеждат като значително подобряващи процеса на реинтеграция.

И накрая, трябва да подчертае, че всички използвани в проучването въпросници, както и данните, събрани от партньорите в хода на изследването, предоставят пълна информация за това как стандартите, приети от наказателните институции във всички страни, участващи в проекта, съответстват с изискванията на ЕС.